

I–II klasių mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, verbalinio kūrybiškumo raiška

Kristina Domeikienė

Vilniaus universitetas

Straipsnyje per verbalinio kūrybiškumo sampratą atskleidžiamas verbalinio kūrybiškumo modelis. Verbalinio kūrybiškumo raiškomis laikant verbalinį iškalbingumą, originalumą ir lankstumą, atskleidžiami jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, verbalinio kūrybiškumo ypatumai elgesio ir emocijų lygmeniu.

Pagrindiniai žodžiai: verbalinis kūrybiškumas, praktinis ir emocinis verbalinis kūrybiškumas, mokiniai, turintys kalbos sutrikimų.

Kūrybiškumo problemos aktualumas

Sparčiai kintantis pasaulis, o su juo ir visuomenė vis labiau ir dažniau ima kreipti dėmesį į besimokančius vaikus, paauglius, jaunuolius, suaugusiuosius. Atsinaujinant visuomenei mokykla tampa nuolatine kaitos ir naujovių diegėja, o mokytojas – pagrindinis šio proceso iniciatorius, jei reformuojamoje mokykloje dirbama kūrybiškai.

Kai mokykla nesudaro galimybių kūrybiškumo sklaidai ir raidai, sparčiai gausėja socialiai ir emociškai apleistų žmonių, tarp kurių padaugėja nusikaltėlių, ir jauno amžiaus (E. P. Torance, 1962). Vadinasi, nuslopinus kūrybiškumo poreikius, kyla įvairių problemų: kaltės jausmas ir nepasitikėjimas savimi, mokymosi sutrikimai, stiprėja polinkis nusikalsti, gilėja neurotiniai konfliktai, kurių padarinys – nerimas, depresija, perdėtas dėmesio poreikis

ir pan. Galima ir psichozė, kai kūrybiškumas slopinamas labai stipriai ar ilgai.

Žmogaus asmenybės formavimasis prasideda vaikystėje. Vaikystė, kaip vienas iš individo unikalios raidos etapų, pasireiškiantis atvirumu pasauliui, laisvumu, vaikiška drąsa, norais ir pagaliau natūraliu polinkiu kurti, gali tapti asmenybės kūrybiškumo paskata vėlesniais jos ontogenezės etapais. Todėl labai svarbu jaunesniame mokykliniame amžiuje pradėti ugdyti kūrybišką individą, atstovaujantį savo tautos kultūrai. Nuo to, kiek ir kaip skatinamas šio amžiaus vaiko kūrybiškumas, priklauso ne tik tolesnis jo gebėjimas prisitaikyti prie nuolatinės gyvenimo kaitos, bet ir gebėjimas daryti jai įtaką savo naujomis idėjomis ir darbais, kartu praturtinant kitų žmonių dvasinį pasaulį.

Lietuvos edukologijoje kūrybiškumo ugdymo problemai taip pat skiriama nemažai dėmesio. Ugdymą, kaip kūrybą, apibrėžia daugelis Lietuvos pedagogų. Pirmiausiai S. Šalkauskis (1995), A. Maceina (1992), A. Šerkšnas (1939). Jiems pritaria ir šių dienų pedagoginės minties skeleidėjai L. Jovaiša (2001), M. Lukšienė (1994), E. Martišauskienė (1999) ir kiti tyrinėtojai. Kai kurie dabartiniai edukologai (V. Vinickienė, 1997; J. Žiaunytė, 1999; K. Stankevičienė, 2001; R. Girdzijauskienė, 2001) nagrinėja jaunesnio mokyklinio ir ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymą. Kartu iškeliamas kalbos ir literatūros vaidmuo skatinant vaiko kūrybines galias.

Kita vertus, kai kurie pasaulio (A. Leontjevas, 1969; M. Jonson, 1980; W. E. Lambert, 1977) ir Lietuvos tyrinėtojai (A. Gaižutis, 1988; A. Garšvienė ir R. Ivoškuvienė, 1993; A. Sabutienė, 1996 ir kt.) kalbą laiko ne vien asmens kūrybiškumo raidą nulemiančiu veiksniu, bet ir jos raiškos rodikliu. Tokiu atveju kalbinis (verbalinis) komunikavimas įvardijamas kaip reikšminga kūrybiškumo atmaina. Šalia to, keliamas vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, verbalinio kūrybiškumo ugdymo galimybių klausimas. Kadangi stokojama konkrečių tyrimų apie jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus, turinčius kalbos sutrikimų, kyla poreikis patyrinėti šių vaikų verbalinio kūrybiškumo raidą. **Tyrimo tikslas** – atskleisti esmines jaunesniojo amžiaus mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, verbalinio kūrybiškumo ugdymo galimybes. **Tyrimo metodai** – šio amžiaus vaikų verbalinio kūrybiškumo aprašas, jų kūrybiškumo stebėjimas įvairiomis situacijomis, susidarančiomis per logopedinius užsiėmimus su vaikais, individualūs ir grupiniai pokalbiai su

pedagogais logopedais ir kt. Šio **straipsnio tikslai**: 1) pateikti verbalinio kūrybiškumo sampratą; 2) atskleisti I–II klasių mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, verbalinio kūrybiškumo ypatumus praktiniu ir emociniu lygmenimis; 3) palyginti šio amžiaus mokinių, turinčių ir neturinčių kalbos sutrikimų, verbalinį kūrybiškumą.

Tyrime dalyvavo besimokantys Vilniaus ir Mažeikių miestuose 375 jaunesnio mokyklinio amžiaus mokiniai, turintys kalbos sutrikimų. Siekiant sugretinti šių tiriamųjų verbalinį kūrybiškumą, iširta ir 122 tų pačių klasių mokiniai, neturintys kalbos sutrikimų.

Verbalinio kūrybiškumo samprata

Apibrėžti kūrybiškumo fenomeną bandyta daugybę kartų. Tačiau žmonių kūrybiškumas gali reikštis įvairiose srityse ir įgyti nevienodą pavidaumą. Todėl kūrybiškumas mokslinėje literatūroje apibrėžiamas labai skirtingai. Be to, vieni tyrinėtojai linę pateikti bendresnius apibrėžimus, kiti – specifiskesnius, labiau atskleidžiančius kurią nors vieną reiškinio sritį ar aspektą.

Minėta, viena iš kūrybiškumo raiškos formų yra kalba. Tyrinėtojų (M. Jonson, 1980; W. E. Lambert, 1977) manymu, kalba, kaip kultūros dalis, gali lemti kūrybiškumą. Tuo tarpu kai kurie kiti mokslininkai (D. Bogojavlenskaja, 1956; A. Leontjevas, 1969), vertindami kalbą kaip komunikacijos išraišką, verbalinį komunikavimą laiko kūrybiškumu. Jų manymu, verbalinis komunikavimas jungia ne tik besikalbančius ar besidalijančius savo mintimis, idėjomis žmonės, bet ir skatina atrasti, išvėlgti ar sukurti kažką nauja. Kita vertus, verbalinis komunikavimas itin aktyviai ima reikštis jaunesniame mokykliniame amžiuje, nes šio

amžiaus vaikai yra labai impulsyvūs, iškalbingi, atviri ir išradingi, nebijantys nežinomybės.

Edukologijų A. Garšvienės ir R. Ivoškuvienės (1993) požiūriu, „kalba yra neatskiriama tautos kultūros dalis. Ji išmokstama esant normaliai kalbėjimo funkcijai. Kalba, kaip sistema, egzistuoja nepriklausomai nuo mūsų, o kalbėjimas būdingas tik žmogui ir yra viena iš svarbiausių psichinės veiklos funkcijų“ [1993, p. 4]. Todėl mokyklinio amžiaus vaikams turi būti sudaromos sąlygos ugdyti kalbą ir per ją išreikšti kūrybiškumą. Tačiau tą nelengva padaryti, jei mokiniai turi kalbos sutrikimų. Jų verbalinio kūrybiškumo sklaida pirmiausia turi sunkinančią aplinkybę – dera kalbą ištirti, tikslinti ar net koreguoti. „Šių vaikų kalbos plėtotė turėtų vykti labai kūrybiškai, emociškai, natūraliai, tačiau kalbiniu požiūriu taisyklingai“, pabrėžia R. Ivoškuvienė [1997, p. 2].

Vadinasi, ikimokyklinė patirtis būna paveikusi ateinančio mokytojo vaiko kalbos žinių lygį. Taigi pagrindinis reikalavimas ugdytojams, anot Lindos Gibson, „suteikti atitinkamą patirtį vaikams, kurie ateina į mokyklą su dideliu kalbos bagažu, ir vaikams, kuriems to suvokimo stinga“ [1998, p. 145]. Vadinasi, norint ugdyti jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, verbalinį kūrybiškumą, aktualu pažinti jų ankstesnę kalbinę patirtį ir kartu numatyti jos tolesnės plėtotės gaires.

Kartu minėti autoriai atkreipia dėmesį, kad kūrybingos asmenybės savybės reiškiasi vaikui bręstant. Vaiko kūrybiškumas atsiskleidžia pirmiausiai pamėgtais užsiėmimais, svajonėmis, humoro jausmu, savo nuomonės turėjimu, laisvu ir nepriklausomu mąstymu, polinkiu „atrasti netvarką tvarkoje“, pasitikėjimu savimi ir kt. (A. Petrulytė, 2001).

Atsižvelgus į tyrinėtą verbalinio kūrybiškumo raišką, buvo sudarytas I–II klasių mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, verbalinio kūrybiškumo modelis. Tiriant šiuo aspektu mokinių kūrybiškumą, pasireiškiantį jų kalba, svarbiausiomis apraiškomis laikyta:

- mokinių **iškalbingumas** (esminiai pasirinkti rodikliai – kalbos tikslumas ir sklandumas);
- mokinių kalbos **originalumas** (savitumas ir nestandartiškumas);
- mokinių kalbos **lankstumas** (nuotaikingumas ir spontaniškumas).

Remiantis šiuo modeliu sudaryta skalė svarbiausių kūrybiškumo apraiškų reikšmingumui įvertinti, o jos patikimumas tikrintas su statistinės analizės pagalba. Atlikus skaičiavimus, kurių metu remtasi I–II klasių 375 mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, verbalinio kūrybiškumo duomenimis, skalės vidinio suderinamumo koeficientas (Cronbach alfa) buvo ypač aukštas (0,889). Todėl galima teigti, kad visi į šį modelį įtraukti empiriniai požymiai labai glaudžiai koreliuoja, yra reikšmingi ir tinka kūrybiškumo tyrinėjimams.

Siekiant detaliau ištirti svarbiausius šio teorinio ir empirinio kūrybiškumo modelio komponentus, buvo atlikta faktorinė analizė pasukant vektorius (1 lentelė).

Po rotacijos gauti rezultatai parodė, kad visi kūrybiškumo požymiai turi pakankamą faktorinę svorį. Be to, galima manyti, kad šie faktoriai išreiškia esmines I–II klasių mokinių kalbinio kūrybiškumo komponentes.

Faktorinės analizės pagrindinių komponentų metodu buvo išskirti penki svarbiausi mokinių kalbinį kūrybiškumą išreiškiantys faktoriai. Remiantis gautais duomenimis galima manyti, kad visi į teorinį ir empirinį kūrybiš-

1 lentelė. Reikšmingiausių kūrybiškumo požymių pasiskirstymas

Verbalinio kūrybiškumo rodikliai		Empiriniai jų požymiai	Reikšmingumas (faktorinis svoris)
Verbalinis iškalbingumas	Tikslumas	<i>Tinkamai paruošia kalbos padargus garsams tarti</i>	0,814
		<i>Geba tiksliai apibūdinti kalbos padargų padėtis burnoje</i>	0,612
		<i>Diferencijuoja panašaus sąskambio garsus (papildo veido mimika)</i>	0,622
		<i>Gramatiškai tikslų garsų, skiemenį, žodį adaptuoja išlietoje kalboje</i>	0,710
Verbalinis originalumas	Sklandumas	<i>Garsus taria laisvai, nesivaržydamas</i>	0,639
		<i>Stengiasi nuosekliai išstarti visus garsus</i>	0,562
		<i>Geba pajavairinti garsų tarimą kalbos prozodika</i>	0,590
		<i>Siūlo dinamiškus pratimus garsų tarimui</i>	0,711
	Savitumas	<i>Atranda vis naujų garsų išraiškos būdų</i>	0,710
		<i>Kuria įvairių garsų sąskambius (skirtingomis intonacijomis)</i>	0,545
		<i>Įvardija garsų – raidžių optinius panašumus</i>	0,699
		<i>Pastebi garsų tarimo nuotaikas</i>	0,622
Verbalinis lankstumas	Nestandartiškumas	<i>Tardami išraiškingai perteikia garsų pobūdį</i>	0,438
		<i>Parodo savitas kalbos padargų padėtis</i>	0,468
		<i>Atranda įdomių judesių garsų išraiškai</i>	0,631
		<i>Improvizuoja garsų pamėgdžiojimą</i>	0,613
	Nuotaikingumas	<i>Įsčenuoja garsus</i>	0,639
		<i>Žaidybiniais ritmikais elementais tvirtina garsus</i>	0,599
		<i>Garsus išstarti gali įvairiu tembru, dinamika</i>	0,653
		<i>Naudoja balso tembra garsams išreikšti</i>	0,706
	Spontaniškumas	<i>Impulsyviai kuria tekstu tęsinius</i>	0,678
		<i>Iniciatyviai siūlo įvairiais balso tonais perteikti garsus</i>	0,692
		<i>Improvizuodamas ištraukia į žaidybinius elementus</i>	0,614
		<i>Geba greitai patikslinti netinkama kalbos padargų padėtį</i>	0,554
Emocingumas		<i>Jaučia pasitenkinimą artikuliuodamas</i>	0,712
		<i>Nusimena, kai nepavyksta kurti draugų akivaizdoje</i>	0,685
		<i>Džiaugiasi savo kūrybine sėkme</i>	0,855
		<i>Kai nepavyksta improvizuoti, nusimena</i>	0,774
		<i>Džiaugiasi, kad geba įvairiais būdais išreikšti garsus</i>	0,801
		<i>Nusimena nepavykus tiksliai išreikšti garsų</i>	0,832

kumo modelį įtraukti kūrybiškumo rodikliai ir juos išreiškiantys požymiai yra reikšmingi apibūdinti pirmo faktoriaus turinį. Atsižvelgiant į tai, kad remiantis šiuo modeliu sudarytos skalės patikimumo tyrimas taip pat atskleidė labai aukštą skalės homogeniškumą, galima daryti prielaidą, kad pirmas faktorius geriausiai išreiškia mokinių verbalinį kūrybiškumą, o remiantis šiuo modeliu sudarytas aprašas tinka tirti I–II klasių mokinių kalbinį kūrybiškumą.

Kaip matyti, visos kūrybiškumo apraiškos yra statistiškai reikšmingos. Tačiau iš jų itin

išsiskiria kalbos nestandartiškumas, savitumas ir emocingumas. Žinoma, kitos verbalinio kūrybiškumo apraiškos yra taip pat svarbios (faktorinis svoris didesnis už 0,5). Gauti duomenys leidžia apraiškų reikšmingumą įvertinti labai aukštai (nes kuo reikšmingumo rodiklis artėja prie absoliutaus vieneto, tuo apraiška idealesnė ir reikšmingesnė).

Todėl galima teigti, kad gauti duomenys vienareikšmiškai patvirtino visų apraiškų – originalumo (savitumo, nestandartiškumo), lankstumo (nuotaikingumo ir spontaniškumo) bei

iškalbingumo (kalbos tikslumo ir sklandumo) reikšmingumą, o faktorinis svoris įrodė jų tinkamą parinkimą. Kita vertus, detaliau vertinant gautus duomenis, aiškiai matyti, kad labai nežymiai skiriasi visos kūrybiškumo apraiškos.

Nors visos jos įvertintos kaip labai reikšmingos, vis dėlto originalumas labiau dera su lankstumu. Vadinasi, jie išsamiau atskleidžia verbalinio kūrybiškumo esmę, galinčią reikštis per logopedines pratybas. Tačiau tai nereiškia, kad iškalbingumas, nusileidžiantis tūkstantųjų dalių skirtumu originalumui ir lankstumui, yra ne tokia jau reikšminga verbalinio kūrybiškumo apraiška.

Jaunesnio mokyklinio amžiaus mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, verbalinis kūrybiškumas praktiniu lygmeniu

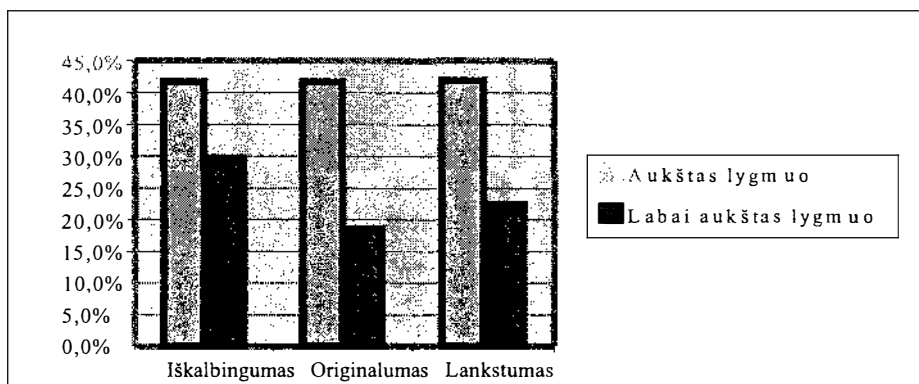
Visuomenės požiūriu, kiekvieno žmogaus vertybines orientacijas (nuostatas, įsitikinimus, siekius ir pan.) geriausiai atskleidžia jo elgesys. Remiantis faktorinės analizės duomenimis, buvo siekta atskleisti I–II klasių mokinių verbalinio kūrybiškumo pasireiškimą elgesiu.

Vertinant tiriamųjų kūrybiškumą kalbos srityje, taikytas elgesio stabilumo (dažnumo) kriterijus, apibūdinantis tiriamųjų atliekamų veiksmų **pastovumą**. Elgesio stabilumas buvo vertinamas keturių rangų skale. Pavyzdžiui, jei tiriamasis beveik visada galėdavo atlikti tą ar kitą veiksmą, tai toks ar kitoks jo *elgesys laikytas labai stabilu* (4), dažnai – stabilu (3), tik kartais – nelabai stabilu (2), retai arba beveik niekada – nestabilu (1).

Remiantis šiuo kriterijumi pavyko atskleisti esminius I–II klasių mokinių verbalinio kūrybiškumo bruožus (žr. 1 pav. diagramą).

Paaiškėjo, kad daugumai mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, būdingas vidutinis verbalinis kūrybiškumas: apie pusės tirtų mokinių ryškesnis verbalinis iškalbingumas (kalbos tikslumas ir sklandumas), trečdalis – lankstumas (kalbos nuotaikingumas ir spontaniškumas) ir apie ketvirtadalį mokinių pasižymėjo verbaliniu originalumu.

Detaliau panagrinėjus pagrindines verbalinio kūrybiškumo apraiškas matyti, kad beveik pusė mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, pasižymi gana geru iškalbingumu. Kitaip sakant, šie mokiniai gana dažnai tinkamai paruošia kal-

1 pav. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, verbalinis kūrybiškumas praktiniu lygmeniu (proc.)

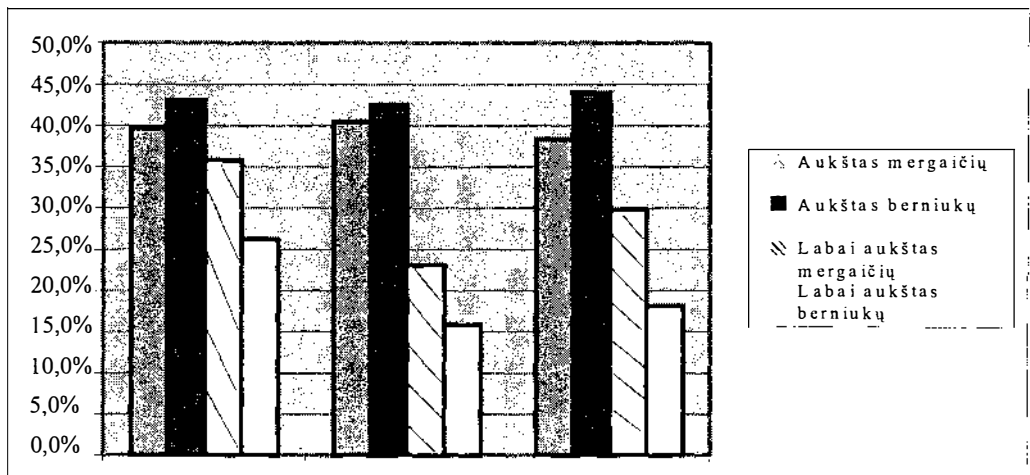
bos padargus garsams tarti, tiksliai apibūdina jų padėtį burnoje, diferencijuoja panašaus sąskambio garsus bei pajvairina jų tarimą. Beveik pusė mokinių labai dažnai nuosekliai ištaria visus garsus. Tačiau taip pat daugelis mokinių tik kartais pajvairina garsų tarimą kalbos prozodika. Tai leidžia numanyti, kad reikšti asmenines mintis ir idėjas vaikams vis dar sunku ar trūksta pasitikėjimo savimi.

Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad šie vaikai garsus taria laisvai, nesivaržydami ir visus garsus stengiasi ištartti nuosekliai. Matyt, šitai galima paaiškinti tuo, kad šie kalbiniai elementai yra artimi ir dažnai girdimi bei naudojami per logopedines pratybas. Taip pat galima numanyti, kad I–II klasių mokinių nesivaržymą lemia logopedų gebėjimas sukurti saugią aplinką, turinčią ypatingą reikšmę vaiko kalbos analizei ir korekcijai. Nors verbalinis lankstumas šiek tiek nusileidžia verbaliniam iškalbingumui, vis dėlto apie pusę tirtų mokinių galima laikyti gana lanksčiais. Tačiau galima numanyti, kad tam turėjo įtakos lankstumo elementai, susiję su žaismės meto-

dika: inscenizuoja garsus, žaidimo ritmikos elementais juos įtvirtina bei garsus taria įvairia nuotaika. Pastebėtina ir tai, kad tiems patiems vaikams tik kartais pavyksta impulsyviai kurti tekstų tęsinius bei siūlyti įvairiais balso tonais perteikti garsus. Tarp labai lanksčių vaikų, o jie nesudaro net trečdaliao visų tirtų vaikų, labiausiai išsiskiria tie, kurie labai greitai geba patikslinti netinkamą kalbos padargų padėtį. Tyrimo duomenys atskleidė ir tokią informaciją – mažiausiai tirtus mokinius galime laikyti originaliais (sunkiau kuriami įvairūs sąskambiai ar atrandami įdomesni judesiai raidžių išraiškai).

Į verbalinį kūrybiškumą buvo atsižvelgta lyties, amžiaus ir gyvenamosios vietos aspektais. Ryškiausių skirtumų pastebėta pagal lytį (žr. 2 pav. diagramą).

Pastebima tendencija, kad praktinė verbalinio iškalbingumo, originalumo ir lankstumo raiška mergaičių yra stabilesnė nei jų bendraamžių berniukų. Mergaičių kalba pagal visus verbalinio kūrybiškumo rodiklius yra akivaizdžiai pranašesnė: jos tiksliau, sklandžiau, nuotai-

2 pav. Jaunesniojo amžiaus mergaičių ir berniukų, turinčių kalbos sutrikimų, verbalinio kūrybiškumo ypatumai (proc.)

kingiau, savičiau ir spontaniškiau perteikia įvairius kalbos kūrybiškumo elementus.

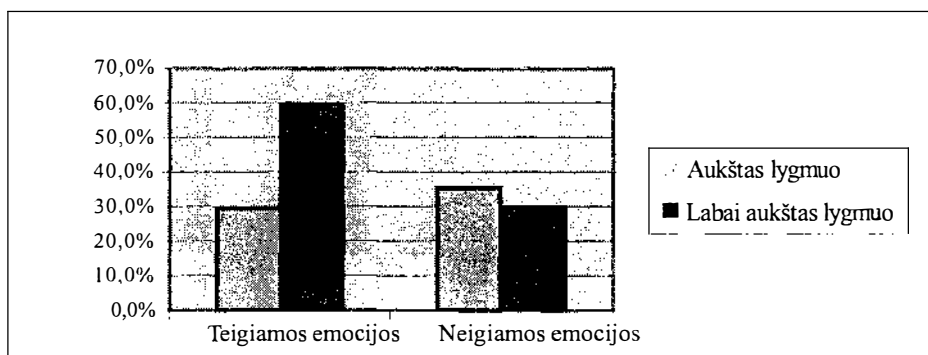
Tyrimo duomenų analizė atskleidė šiek tiek mažesnius, bet statistiškai reikšmingus verbalinio kūrybiškumo ypatumus, lyginant jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus pagal klases ir gyvenamąją vietą. Pastebėta, kad iškalbingesni ir originalesni yra antrokai, o lankstesni – pirmokai. Šie rezultatai tik patvirtina amžiaus tarpinių psichologinius aspektus (nesivaržančių ir drąsių pirmokų ir kalba spontaniškesnė, nuotaikingesnė). Analizuojant duomenis apie jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, verbalinio kūrybiškumo priklausomybę nuo gyvenamosios vietos, nustatyta, kad verbaliniu iškalbingumu ir originalumu labiau pasižymi Vilniuje besimokantys vaikai, o Mažeikių miesto mokiniai – verbaliniu lankstumu.

Verbalinį kūrybiškumą rodantys emociniai išgyvenimai

Emocijų svarba išskirtinė kiekvieno žmogaus gyvenime ir ypač atskirais gyvenimo tarpniais. Vaikas ateina į šį pasaulį jau gebėdamas pažinti jį emociškai. Jaunesnysis mokyklinis amžius – tai ypatingo emocinio jautrumo lai-

kas, kai vaikai įžengia į naują psichosocialinės raidos fazę – pasikeičia jų statusas (tampa mokiniais), kuris suteikia galimybę mokytis naujų dalykų, padedančių geriau pažinti juos supantį pasaulį. Kartu išsiplečia ir vaikų emocinių išgyvenimų gama, nes išmokstama įvairiau reaguoti į aplinkinius procesus ir reiškinius. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti tiriamųjų emocinių išgyvenimų ypatybes. Vertinant tiriamų vaikų kalbinį kūrybiškumą emociniu aspektu, buvo išskirtos teigiamos (džiaugiasi, jaučia pasitenkinimą) ir neigiamos (nusimena) emocijos. Jas vertinant taip pat buvo pasirinktas **stabilumo** kriterijus. Šiuo kriterijumi norėta nustatyti, kokių išgyvenimų dažniausiai patiria I–II klasių mokiniai, turintys kalbinių sutrikimų ir siekiantys juos įveikti (žr. 3 pav. diagramą).

Tyrimo duomenimis, daugiau nei pusės tirtų mokinių teigiami emociniai išgyvenimai yra labai stabilūs. Pasirodo, daugelis jų labai dažnai jaučia pasitenkinimą artikuliuodami garsus, džiaugiasi savo kūrybine sėkme ir gebėjimu įvairiais būdais išreikšti garsus. Palyginus šiuos teigiamus išgyvenimus su neigiamais išgyvenimais, rasti akivaizdūs skirtumai. Kaip matyti, neigiamos emocijos ne tokios stabilios kaip teigiamos: nors vis dėlto 5,6 proc. mokinių

3 pav. Teigiamų ir neigiamų emocijų palyginimas pagal aukštą ir labai aukštą lygmenis (proc.)

nelabai dažnai nusimena, kai nepavyksta tiksliai artikuliuoti garsus. Kita vertus, daugiau nei trečdalis tirtų mokinių yra emociškai stiprūs ir pasitikintys savimi: jie nelabai dažnai nusimena, kai nepavyksta artikuliuoti draugų akivaizdoje. Be abejo, tai leidžia manyti, kad pedagogams pasiseka sudaryti emocinį komfortą per logopedines pratybas, nes pasitikėjimas logopedu ir nesivaržymas draugų būtina sąlyga, kad vaikai galėtų laisvai reikštis ir šiltai vertinti jų kūrybines mintis, pasiūlymus ir pan. Pažymėtina, kad tik du tiriamieji iš visų tirtų vaikų (375) nejaučia pasitenkinimo artikuliuodami garsus ir nesidžiaugia savo kūrybine sėkme. Tai leidžia manyti, kad per kalbos pratybas, organizuojamas su jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokiniais, turinčiais kalbos sutrikimų, mokytojams pasiseka sudaryti emociškai palankią, šiltą ir jaukią aplinką, skatinančią vaikų kūrybiškumą.

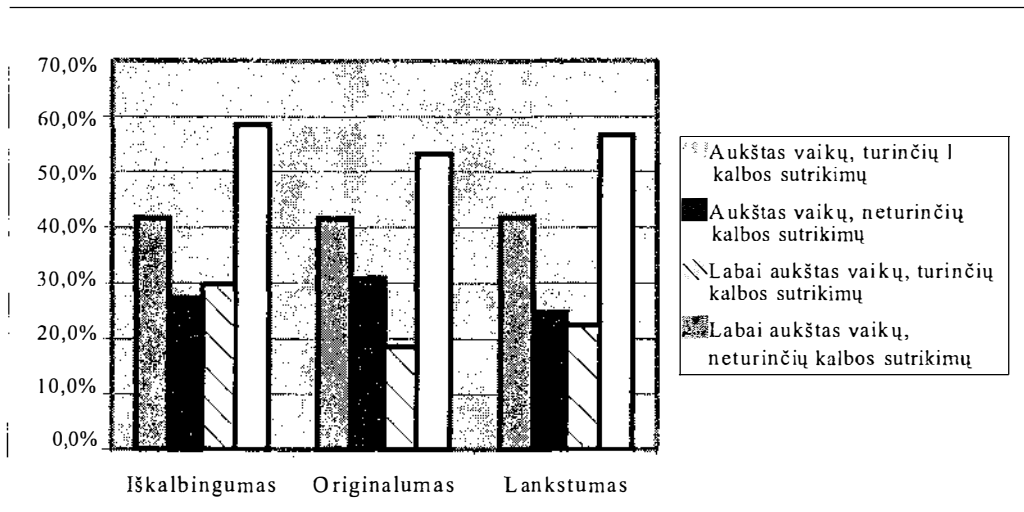
Tyrimo metu bandyta nustatyti emocijų ir verbalinio kūrybiškumo santykio priklausomy-

bes nuo lyties, amžiaus ir gyvenamosios vietos. Pastebėta statistiškai reikšmingų skirtumų pagal lytį. Tirtų klasių mergaičių emociniai išgyvenimai buvo gerokai stabilesni ir pozityvesni verbalinio kūrybiškumo motyvacijai skatinanti nei to paties amžiaus berniukų. Mergaitės beveik visada jausdavo pasitenkinimą artikuliuodamos garsus ir džiaugdavosi kūrybine sėkme, atradusios įvairius garsų išraiškos būdus. Mergaitės rečiau nei berniukai nusimindavo, patyrusios garsų tarimo nesėkmių.

Turinčių ir neturinčių kalbos sutrikimų mokinių verbalinio kūrybiškumo palyginimas

Tyrimo metu norėta sužinoti, kaip verbalinio kūrybiškumo apraiškos išreikštos jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių, neturinčių kalbos sutrikimų, kalba (žr. 4 pav. diagramą).

Statistinė analizė atskleidė, kad akivaizdžiai

4 pav. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių, turinčių ir neturinčių kalbos sutrikimų, verbalinio kūrybiškumo ypatumai

skiriasi mokinių, turinčių ir neturinčių kalbos sutrikimų, verbalinis kūrybiškumas visais verbalinio kūrybiškumo lygiais. Mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, lyginant pagal labai aukštą lygį, labiausiai pasižymi verbaliniu iškalbingumu (apie 30 proc.), taip pat mokiniai, neturintys kalbos sutrikimų, labiau iškalbingi (tik jų daug daugiau – daugiau nei pusė tirtų mokinių) nei lankstūs ar originalūs. Pastarųjų kalba labiau tiksli ir sklandi: mokiniai tiksliau apibūdina kalbos padargų padėtį burnoje, greičiau diferencijuoja garsus bei labiau paįvairina garsų tarimą. Mažiau akivaizdi verbalinio kūrybiškumo apraiška yra kalbos lankstumas (jos nuotaikingumas ir spontaniškumas). Mokiniais, turintiems kalbos sutrikimų, sunkiau sekasi improvizuoti, inscenizuoti, impulsyviai kurti tekstų tęsinius ir kt. nei jų bendraamžiams, neturintiems kalbos sutrikimų.

Nors neturintys kalbos sutrikimų mokiniai pagal visus rodiklius yra pranašesni už savo bendraamžius, išryškėjo jiems visiems būdinga **ben-dra tendencija**: I–II klasių mokiniams būdingesnis verbalinis iškalbingumas, šiek tiek mažiau – lankstumas, o mažiausiai – kalbos originalumas, ryškiausias kūrybiškos asmenybės bruožas. Vadinasi, skatinti kūrybiškumą yra svarbu dirbant su visais mokiniais, o logopedo darbe vaikų kūrybiškumo skatinimas padeda šalinti ne tik kalbos sutrikimus, bet ir turi įtakos visaverčiam vaiko kalbos vystymuisi.

LITERATŪRA

1. Almonaitienė J. Šiuolaikinis požiūris į kūrybingumą ir jo vertinimo problemas // *Psichologija*. 2000. T. 21.
2. Becket Textor I. Kūrybiškumas vaikų darželyje. Vilnius, 2001.
3. Garšvienė A., Ivoškuvienė R. Logopedija. Kaunas, 1993.

Remiantis tyrimo rezultatais galima daryti šias išvadas:

- Daugumai mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, būdingas vidutinis verbalinis kūrybiškumas: apie pusės tirtų mokinių labiau išreikštas iškalbingumas, trečdalis – lankstumas ir apie ketvirtadalis mokinių pasižymėjo verbaliniu originalumu.

- Iškalbingesnės, originalesnės ir lankstesnės mergaitės nei jų bendraamžiai berniukai; iš I–II klasių mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, labiau iškalbingesni ir originalesni antrokai, o lankstesni pirmokai; iškalbingumu ir originalumu labiau pasižymi Vilniuje besimokantys vaikai, o Mažeikių miesto mokiniai – lankstumu.

- Tarp jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mergaičių emociniai išgyvenimai buvo pastovesni negu jų bendraamžių berniukų. Jos dažniau nei berniukai jausdavo pasitenkinimą artikuliuodamos garsus, džiaugėsi savo kūrybine sėkme. Berniukai labiau nei mergaitės nusimindavo patyrę garsų tarimo nesėkmių.

- Tyrime dalyvavę jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokiniai, turintys ir neturintys kalbos sutrikimų, išryškino bendrą abiem grupėms būdingą tendenciją – daugiausia šio amžiaus mokinių laikytini iškalbingais, šiek tiek mažiau – lanksčiais ir mažiausiai – originaliais.

Kalbos vystymąsi, korekciją ir ugdymą plačiau požiūriu skatina praktikos ir emocionalumo darna. Atlikto tyrimo rezultatai leidžia neabejoti ir tikėti kūrybiškumo, taip pat verbalinio, ugdymo galimybėms.

4. Girdzijauskienė R. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas muzikine veikla (daktaro disertacijos santrauka). Klaipėda, 2001.
5. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. Kaunas, 1993.
6. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. Vilnius, 1993.
7. Jovaiša L. Ugdymo mokslas ir praktika. Vilnius, 2001.

8. Stankevičienė K. Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas tautodaile (daktaro disertacija). Vilnius, 2001.
9. Lietuvos švietimo koncepcija. Vilnius, 1992.
10. Martišauskienė E. Mokinių kūrybingumas kaip svarbi pedagoginė problema // Acta Paedagogica Vilnensia. 1999, Nr. 6.
11. Petruilytė A. Kūrybiškumo ugdymas mokant. Vilnius, 2001.
12. Rogers C. R. On Becoming a Person. New York, 1975.
13. Torrance E. P. Developing Creative Thinking Through School Experiences. N 4. 1962.
14. Vinickienė V. Saviraiška – kūrybiškumo pagrindas // Žvirblių takas. 1999, Nr. 1.
15. Žukauskienė R. Raidos psichologija. Vilnius, 1996.

EXPRESSION OF VERBAL CREATIVENESS OF I–II CLASSES' SCHOOLCHILDREN HAVING SPEECH DISORDERS

Kristina Domeikienė

Summary

In this article it was tried to reveal the peculiarities of development of verbal creativeness of I–II classes' schoolchildren having speech disorders. While trying to reach this goal firstly the conception of verbal creativeness was revealed, the main manifestations of verbal creativeness of schoolchildren of this age having speech disorders are singled out. The model of verbal creativeness of schoolchildren of younger age having speech disorders is made. Basing on the created model the scale of the main manifestations of verbal creativeness was made in order to evaluate the significance of the most important manifestations of verbal creativeness, and its (scale) reliability is checked with the help of statistic analysis. With the help of factor analysis the main features of verbal creativeness, that

is eloquence, originality and flexibility are being described and singled out. Factor of expressing the degree of internal coordination of the scale of manifestations of verbal expression (Cronbach alfa) is being found.

Characteristic of verbal creativeness of I–II classes' schoolchildren having speech disorders is presented in the article. It reflects the peculiarities of verbal creativeness of the studied schoolchildren not only with respect to age, but also to sex and place of residence.

It was also tried to compare the expression of verbal creativeness of the schoolchildren of the mentioned age having and not having speech disorders and to reveal the same tendency of manifestations of the verbal creativeness manifesting themselves in both groups of the schoolchildren.

Gauta 2001 10 11

Priimta 2001 11 26